

УДК 378.04:796.071.4]:378.147.091.33-027.22

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2021.78.249840>

ОЛЕКСАНДР СВЕРТНЕВ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9175-091X>

(Полтава)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

E-mail: svertneva@gmail.com

ЕДУАРД ШАПАРЕНКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0673-9039>

(Полтава)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

E-mail: edik.shaparenko@gmail.com

СЕРГІЙ НОВІК

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8718-6271>

(Полтава)

Place of work: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

E-mail: novik.s1983@gmail.com

СЕРГІЙ ГАЛЮЗА

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7207-1922>

(Одеса)

Place of work: State University of Intellectual technologies and communications

Country: Ukraine

E-mail: galiuza@onat.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОХОДЖЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

Охарактеризовано сучасний погляд на формування готовності майбутніх тренерів до професійної діяльності у процесі проходження виробничої практики. Обґрунтована структура готовності тренера до майбутньої професійної діяльності як сукупність мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, креативного і рефлексивного компонентів. Увагу акцентовано на тому, що з позицій сьогодення важливого значення набуває розроблення нових підходів до змісту й організації виробничої практики, які стимулюють активність студентів до оволодіння професійно орієнтованими знаннями, уміннями й навичками. Показано, що існує потреба в теоретичному обґрунтуванні форми, змісту (діагностичної, організаторської, комунікативної та мотиваційної функцій) та структури виробничої практики, як необхідної умови формування готовності майбутніх тренерів до професійної діяльності.

***Ключові слова:** професійна готовність; фізична культура; спорт; тренер; практична підготовка; виробнича практика.*

Постановка проблеми. Аналіз світових тенденцій професійно-педагогічної освіти засвідчує зростання вимог до професіоналізму фахівця фізичної культури та спорту. Тому система вищої фізкультурної освіти України стає одним з головних факторів конкурентоспроможності на світовому ринку праці галузі фізичної культури та спорту. У цих умовах професійна готовність тренера стає однією із складових компонентів державних освітніх стандартів та програм розвитку фізичної культури та спорту в Україні. Процес професійної підготовки майбутніх тренерів у закладах вищої освіти, який здійснюється з урахуванням інтеграції, демократизації та гуманізації світового суспільства, має бути спрямований на розробку та впровадження перспективних моделей організації ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту обґрунтовано у працях вітчизняних (Е. Вільчковський, О. Демінська, В. Завацький, М. Носко, Л. Сущенко, А. Цьось), моделі підготовки фахівців фізичної культури (Я. Бельський, О. Демінський, В. Мазін, А. Нурлибекова), аспекти фахової підготовки майбутніх тренерів у закладах вищої освіти

(М. Буренко, В. Пономарьов, В. Пристинський, Т. Чопик), формування професійної готовності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (Е. Ільчківський, Б. Кузьминський, Л. Титаренко, Б. Шиян). Умови педагогічної практики (Л. Аврамчук, М. Аузіна, О. Блінова, І. Котик, Р. Попелюшко).

Теоретичний аналіз з проблеми формування готовності майбутніх тренерів у закладах вищої освіти до їх професійної діяльності засвідчив актуальність цього питання і переконав, що напрацьовані матеріали потребують подальшого осмислення й аналізу.

Мета статті: обґрунтувати теоретичні засади формування компонентів професійної готовності майбутніх тренерів у процесі проходження виробничої практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема готовності досліджували як педагоги, так і психологи. У педагогіці сукупність професійно обумовлених вимог до вчителя визначається готовністю до педагогічної діяльності. Так, педагоги акцентують увагу на виявленні факторів і умов, дидактичних і виховних засобів, за допомогою яких виникає можливість керувати процесом формування готовності. Роботи психологів зорієнтовані на з'ясування характеру зв'язків, залежностей між станом готовності та ефективністю діяльності (Воляннюк, 2004; Корносенко, 2016; Свєртнєв, & Голуб, 2019; Сушенко, 2003; Якимов, 2003).

Поняття «готовність» (за В. Крутецьким) – налаштування особистості на певну поведінку, установку на активні й доцільні дії, пристосування особистості для успішних дій, що обумовлені мотивами й психічними особливостями особистості; придатність до діяльності, котра виявляється в активному позитивному ставленні до неї, схильності займатися нею та переходить на високому рівні розвитку в особливу захопленість (Воляннюк, 2004; Котик, 2006).

Визначення готовності до діяльності не може обмежуватися характеристиками досвідченості, майстерності, продуктивності діяльності. Не менш важливим під час оцінювання готовності визначити внутрішні сили особистості, її потенціали та резерви, суттєві для підвищення продуктивності професійної діяльності в майбутньому. Готовність передбачає наявність певних знань, умінь і навичок, готовність до подолання перешкод, які виникають у процесі дії, приписування особистісного сенсу виконуваних дій.

Готовність тренера виникає внаслідок спортивного досвіду, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у неї, об'єктивізації її предмета і способів взаємодії з ним (Корносенко, 2016). Готовність визначається часовими характеристиками (тривалою чи ситуативною (тимчасовою)). Перша готовність складає найважливішу передумову успішної професійної діяльності, адже формується заздалегідь, у результаті спеціально організованих впливів, діє та виявляється постійно. Ситуативна (тимчасова) готовність характеризується нестійкістю і піддається впливу багатьох факторів.

Н. Воляннюк, виокремив підструктури професійної готовності тренера-викладача: спеціальну (знання виступають засобом і результатом творчості), методичну (професійні уміння та навички), соціально-психологічну (обізнаність у сфері спілкування), диференціально-психологічну (індивідуальний підхід), психофізичну (сформованість професійно значущих особистісних якостей), фізичну (стан здоров'я та фізична підготовленість) і аутопсихологічну (самовдосконалення) (Воляннюк, 2004).

Структуру готовності тренера до майбутньої професійної діяльності вчені розглядають як сукупність мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, креативного і рефлексивного компонентів, які взаємообумовлені та пов'язані між собою (Воляннюк, 2004; Свєртнєв, & Голуб, 2019).

Мотиваційний компонент готовності до майбутньої професійної діяльності виражає усвідомлене ставлення тренера до інноваційних технологій, що широко застосовуються в сучасних умовах. Він є стрижнем, навколо якого конструюються основні якості педагога як професіонала, оскільки від того, чим мотивує тренер свою готовність до інноваційної діяльності, залежать характер його участі в інноваційних процесах, досягнуті результати у навчанні, тренуванні й вихованні спортсменів. У тренерській практиці інноваційні старання фахівця можуть бути обумовлені різними мотивами (підвищення ефективності навчально-тренувального процесу; намагання повернути до себе увагу, здобути визнання та ін.), справжню суть яких з'ясувати буває нелегко, оскільки з часом вони можуть змінюватися. Знання мотивів інноваційної діяльності тренерів є важливим компонентом управління педагогічними інноваціями (Клопов, 2012; Козій, 2001). Мотиваційна готовність є важливою якістю тренера, оскільки лише адекватна цілям інноваційної діяльності мотивація забезпечує ефективну діяльність, саморозкриття особистості педагога через прагнення реалізувати себе

як професіонал і прагнення досягнень у професійній діяльності; стійкості до труднощів та цінності самовдосконалення. Бажання працювати за професією (професійна спрямованість) і прагнення до професійної самореалізації яскраво виражається саме під час проходження виробничої практики в системі спортивних шкіл. Саме мотиваційний компонент професійної готовності майбутніх тренерів має на меті пробудити і закріпити у студентів позитивні емоції у процесі колективної навчально-тренувальної діяльності, викликати інтерес, допитливість і бажання до самостійного розмірковування й як наслідок – формувати прагнення до пошукової діяльності.

Формування мотиваційного компонента під час проходження практики повинно створювати у колективі особливий емоційний мікроклімат, який стимулює інтелектуальні почуття як студентів, так і юних спортсменів: здивування, зацікавленість, захоплення, інтерес, задоволення від усвідомлення переборення труднощів. Для розвитку пізнавальної самостійності у вихованців спортивної школи важливо підтримувати почуття незадоволення досягнутим, яке теж є значним стимулом інтелектуальної активності.

Тренер формує нову особистість, що вимагає від нього значної відповідальності. Тому когнітивні та креативні здібності є невід'ємною складовою професійної підготовленості. Тренер має володіти не тільки знаннями з теорії та методики спортивного тренування а також логічним та творчим мисленням, здатністю до узагальнення матеріалу, оригінальністю, інтуїцією, емоційністю (емпатією), бути допитливим, мати почуття гумору та творче відноситися до роботи. Когнітивний компонент готовності тренера до майбутньої професійної діяльності об'єднує сукупність знань про сутність і специфіку інноваційних технологій, їх види та ознаки, а також комплекс умінь і навичок із застосуванням інноваційних технологій у структурі професійної діяльності (Клопов, 2012). Цей компонент є результатом пізнавальної діяльності. Його характеризують обсяг знань (ширина, глибина, системність), стиль мислення, сформованість умінь і навичок фахівця. В структурі особистості тренера виокремлюють такі професійні уміння: гностичні (уміння здобувати, поповнювати і розширювати свої знання, вивчати особистість дитини і себе); проектувальні (здатність планувати навчальний процес відповідно до цілей навчання, готовність педагога до інноваційної навчальної діяльності, знання закономірностей, оптимальних методів, прийомів навчальної діяльності); конструктивні (уміння обирати оптимальні прийоми і способи навчання, форми роботи, відбирати і дозувати навчальний матеріал, оптимально керувати процесом учіння); організаційні (здатність організувати свою діяльність і діяльність дітей відповідно до цілей навчально-виховного процесу); комунікативні (уміння використовувати різні механізми формування міжособистісних взаємин учасників навчального процесу, попереджувати і долати конфлікти) (Клопов, 2012; Якимов, 2003).

Креативний компонент готовності тренера до інноваційної професійної діяльності реалізується в оригінальному розв'язанні завдань навчально-тренувальної, виховної та організаційної діяльності, в імпровізації, експромті (Воляннюк, 2004). Його важливість породжена творчим характером інноваційної діяльності. Ознаками креативності є здатність до створення нового, нетрадиційний підхід до організації навчально-виховного процесу, вміння творчо вирішувати будь-які професійні проблеми, взаємодіяти з вихованцями, колегами, батьками дітей, уміння розвивати креативність спортсменів, що втілювалася б у їх поведінці. Формування креативності у вихованців залежить від таких професійних умінь та установок тренера: визнання цінності творчого мислення; розвиток чутливості спортсменів до стимулів оточення; вільне маніпулювання об'єктами та ідеями; уміння всебічно розкрити особливість творчого процесу; уміння розвивати конструктивну критику, але не критиканство; захоплення самоповаги; нейтралізація почуття страху перед оцінкою тощо.

Рефлексивний компонент готовності до професійної діяльності характеризує пізнання й аналіз тренером явищ власної свідомості та діяльності. Реалізується цей компонент через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння й розуміння іншого, самооцінювання й оцінювання іншого, самоінтерпретація й інтерпретація іншого. Рефлексивне мислення розглядають як одну з важливих умов усвідомлення, критичного аналізу і конструктивного вдосконалення власної діяльності. Здатність людини рефлексивно ставитися до себе і до своєї діяльності є результатом освоєння (інтеріоризації) нею соціальних відносин між людьми. На основі взаємодії з іншими людьми, прагнучи зрозуміти думки і дії іншого, людина виявляє здатність рефлексивно поставитися до себе (Котик, 2006). Процес рефлексії індивідуальний. Під час проходження практики активізація рефлексивної позиції пов'язана з орієнтацією тренера на саморозвиток. Джерелом цього процесу є система усвідомлених майбутнім фахівцем суперечностей у своїй професійній діяльності. Тому в навчально-тренувальній діяльності необхідно моделювати такі ситуації, які б актуалізували реф-

лексивну позицію не лише педагога, а й його вихованців, стимулюючи процеси самоствердження. Рефлексія в рамках педагогічної практики є першим за значимістю елементом, що сприяє набуттю максимальної ефективності розвитку та саморозвитку кожного з учасників.

Професійна готовність до тренерської роботи повинна відповідати професійним вимогам: бути результатом професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі фізичної культури і спорту, здатним реалізувати сформовані професійні компетенції в процесі виконання професійних функцій тренера; забезпечувати професійне виконання тренерської роботи, підлітків та молоді в просторі фізичної культури. Професійна діяльність тренера має складну структуру. Відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики, ця діяльність передбачає: наявність високого рівня знань у галузі біологічних і психологічних процесів, що відбуваються в період активного зростання та фізичного розвитку юного спортсмена; володіння засобами, методами і формами педагогічного і тренувального впливу; наявність високої фізичної та спортивно-технічної підготовки; наявністю розвинених педагогічних здібностей, сформованості певних рис та якостей особистості, що комплексно забезпечують готовність тренера до здійснення професійної діяльності.

Так як виробнича практика є невід'ємною складовою формування готовності майбутнього тренера до його професійної діяльності, важливо чітко визначити і обґрунтувати її мету та завдання, а також враховувати умови, необхідні для успішного пристосування особистості до виконання його службових обов'язків. Виконання діагностичної, організаторської, комунікативної та мотиваційної функцій практикантами забезпечує необхідні умови для формування їх готовності до майбутньої професійної діяльності.

Педагогічна практика проходить в умовах максимально наближених до майбутньої професійної діяльності, які й визначають необхідність активізувати самостійну роботу студента під час виконання різноманітних навчальних завдань. Тренерська практика сприяє інтеграції знань, отриманих студентом під час теоретичного навчання і спонукає до творчого самовдосконалення. Виробнича практика здобувачів вищої освіти спеціальності «Фізична культура і спорт» спрямована на закріплення теоретичних знань, отриманих студентами за час навчання, формування загальних і фахових компетентностей, набуття професійних умінь і практичних навичок. Вона організовується і проводиться відповідно до освітньо-професійних програм першого і другого рівня освіти спеціальності «Фізична культура і спорт».

Висновки та перспективи дослідження.

Нами обґрунтована структура готовності тренера до майбутньої професійної діяльності як сукупність мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, креативного і рефлексивного компонентів. Виробнича практика, що передбачає виконання діагностичної, організаторської, комунікативної та мотиваційної функцій забезпечує необхідні умови для формування професійної готовності тренерів до майбутньої діяльності в умовах сьогодення. Виробнича практика у спортивній школі є важливим етапом підготовки здобувачів першого і другого рівня вищої освіти спеціальності «Фізична культура і спорт» з професійною орієнтацією на теорію та практику підготовки тренера з виду спорту, яка надає можливість формувати кожен компонент професійної готовності для майбутньої роботи за фахом.

Подальші наукові пошуки спрямуємо на вирішення питань формування готовності тренера в ЗВО спортивного профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Воляннюк Н. Ю. Готовність до професійно-педагогічної діяльності тренера-викладача, як показник суб'єктності. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України* / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2004. Т. IV, вип. 1. С. 90–96
- Клопов Р. В. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту із застосуванням інформаційних технологій : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Вінниця, 2012. 40 с.
- Козій М. К. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2001. 141 с.
- Корносенко О. Професійна підготовка майбутніх фітнес-тренерів як педагогічна проблема. *Молода спортивна наука України* / за заг. ред. Є. Приступи. Львів, 2016. Вип. 20, т. 3/4. С. 85–91.
- Котик І. О. Роль рефлексії у формуванні готовності до вибору професії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 3. С. 67–71.

- Линенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 1. С. 125–132.
- Сватъев А. В. Організація професійної підготовки тренерів-викладачів до майбутньої професійної діяльності у вищих навчальних закладах України. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. С. 125–132.
- Свертнев О. А., Голуб Л. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури в умовах педагогічної практики. *Науковий часопис [Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова]. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2019. Вип. 5. С. 161–165.
- Щуценко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект). Запоріжжя : ЗДУ, 2003. 442 с.
- Якимов А. М. Основы тренерского мастерства. Москва : Тера-Спорт, 2003. 176 с.

REFERENCES

- Iakimov, A. M. (2003). *Osnovy trenerskogo masterstva [Fundamentals of Coaching]*. Moskva: Tera-Sport [in Russian].
- Klopov, R. V. (2012). *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia i sportu iz zastosuvanniam informatsiinykh tekhnologii [Theory and practice of professional training of future specialists in physical education and sports with the use of information technology]*. (Extended abstract od D. dis.). Vinnytsia [in Ukrainian].
- Kornosenko, O. (2016). Profesiina pidhotovka maibutnikh fitnes-treneriv yak pedahohichna problema [Professional training of future fitness trainers as a pedagogical problem]. In Ye. Prystupa (Ed.), *Moloda sportyvna nauka Ukrainy [Young sports science of Ukraine]* (Vol. 20(3-4), pp. 85-91). Lviv [in Ukrainian].
- Kotyuk, I. O. (2006). Rol refleksii u formuvanni hotovnosti do vyboru profesii [The role of reflection in the formation of readiness to choose a profession]. *Applied psychology and social work*, 3, 67-71 [in Ukrainian].
- Kozii, M. K. (2001). *Psykhologo-pedahohichni umovy udoskonalennia pedahohichnoi praktyky studentiv [Psychological and pedagogical conditions for improving the pedagogical practice of students]*. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Dragomanova [in Ukrainian].
- Lynenko, A. F. (1995). Hotovnist maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoi diialnosti [Readiness of future teachers for pedagogical activity]. *Pedagogy and Psychology*, 1, 125-132 [in Ukrainian].
- Sushchenko, L. P. (2003). *Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu (teoretyko-metodolohichniy aspekt) [Professional training of future specialists in physical education and sports (theoretical and methodological aspect)]*. Zaporizhzhia: ZDU [in Ukrainian].
- Svatiev, A. V. (2011). Orhanizatsiia profesiinoi pidhotovky treneriv-vykladachiv do maibutnoi profesiinoi diialnosti u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Organization of professional training of trainers-teachers for future professional activity in higher educational institutions of Ukraine]. *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 3, 125-132 [in Ukrainian].
- Sviertniev, O. A., & Holub, L. O. (2019). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury v umovakh pedahohichnoi praktyky [Formation of professional competence of the future teacher of physical culture in the conditions of pedagogical practice]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, 5, 161-165 [in Ukrainian].
- Volianiuk, N. Yu. (2004). Hotovnist do profesiino-pedahohichnoi diialnosti trenera-vykladacha, yak pokaznyk sub'iektnosti [Readiness for professional and pedagogical activity of a trainer-teacher as an indicator of subjectivity]. In S. D. Maksymenko (Ed.), *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhologii im. H. S. Kostiuks APN Ukrainy [Collection of scientific works of the Institute of Psychology. GS Kostyuk, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]* (Vol. 4(1), pp. 90-96). Kyiv [in Ukrainian].

ALEXANDER SVERTNEV
EDUARD SHAPARENKO
SERGEY NOVIK
SERGEY GALUZA

FORMATION OF PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE COACHES IN THE PROCESS OF INTERNSHIP

The modern view on formation of readiness of future trainers for professional activity in the course of passing of industrial practice is characterized. The structure of the coach's readiness for future professional activity as a set of motivational, cognitive, activity, creative and reflective components is substantiated. Emphasis is placed on the fact that from today's standpoint it is important to develop new approaches to the content and organization of industrial practice, which stimulate student activity to master professionally oriented knowledge, skills and abilities. It is shown that there is a need for theoretical justification of the form, content (diagnostic, organizational, communicative and motivational functions) and structure of production practice, as a necessary condition for the formation of readiness of future coaches for professional activity.

Key words: professional readiness; physical culture; sports; coach; practical training; industrial practice.